

Bajka o tem, kako je znanost Zasavčanom zagotavljala zdravju varno bivanje znotraj (in zunaj) mejnih vrednosti

Abstract

A Tale about Science Assuring the Inhabitants of the Zasavje Region they Live in a Safe Environment—within as well as Beyond Threshold Limit Values

The article focuses on the misuse of the concept of threshold limit values in the case of incineration emissions in the Zasavje region. It describes the role that was played by "science", which supported and still supports practices polluting the environment, and the long-lasting apathy of state institutions that were supposed to guarantee a safe living environment.

Keywords: Eco Circle, Zasavje, threshold limit values, emissions, waste, Lafarge Cement, state institutions

Eco Circle is an environmental initiative. For years they have been struggling against the pollution and the poisoning of Zasavje. For more information, see their webpage: www.ekokrog.org.

Povzetek

Prispevek opisuje zlorabo pojma mejne vrednosti izpustov snovi v zrak skozi primer načrtovanega sežiga odpadkov v Zasavju, žalostno vlogo, ki jo je v obstoječem in načrtovanem dodatnem onesnaževanju odigrala znanost, in dolgoletni apatiji državnih institucij, ustanovljenih in plačanih zato, da bi ljudem zagotavljale zdravo bivanje.

Gljučne besede: Eko krog, Zasavje, mejne vrednosti, emisije, odpadki, Lafarge Cement, državne ustanove

Eko krog je okoljska pobuda, ki se že leta bojuje za ustavitev onesnaženja in zastrupljanja zasavskih dolin. Več informacij je dostopnih na spletni strani www.ekokrog.org.

»Najpomembnejša razlika med mitom in pravljico je, da ima mit tragičen konec, pravljica pa srečnega.«
Wikipedija; mit=bajka

Leta 2009 smo končno dobili slovenski prevod dela Ulricha Becka *Družba tveganja*. Pokojni nemški sociolog v njem razpravlja tudi o dejstvu, da je znanost močno udeležena pri nastanku in rasti civilizacijskih tveganj ter da postaja nekakšna pokroviteljica industrijskega onesnaževanja. Ključna besedna zveza pri znanstvenem ocenjevanju tveganja za okolje in človeka postaja »mejna vrednost«, ki pravzaprav nadomešča besedno zvezo »tudi mi ne vemo«. Kakor hitro je bila besedna zveza spuščena v svet, sta jo hlastno zgrabila in zlorabila kapital in politika. V številnih prevodih se je njen (znanstveni) pomen izgubil, »mejna vrednost« pa je postala dovolilnica za to, da se lahko človek in narava do neke mere zastrupljata in da je to zastrupljanje družbeno sprejemljivo. Politika je pisala nove in nove uredbe o mejnih vrednostih, ki so pogosto odraz kompromisa med »licenco za ubijanje« in dostopnimi tehnološkimi rešitvami ter industriji sprejemljivimi stroški. Ne preseneča nas torej, da se umazana industrija seli v dežele in pokrajine, kjer so prebivalci za golo preživetje prisiljeni sprejeti večje tveganje, s tem pa industriji omogočajo večji dobiček.

Več kot 3000 ogorčenih Zasavčanov se je novembra 2010 zbralo pred slovensko vlado, da bi zagovarjali svojo pravico do zdravega okolja in hkrati branili svoje dostojanstvo. Znano je namreč, da okoljsko tvegane panoge iščejo nove lokacije za proizvodnjo v krajih, za katere ocenijo, da so prebivalci manj izobraženi in razgledani ter posledično vodljivi in ubogljivi. Ni bilo malo Zasavčanov, ki so ideje o sežiganju odpadkov komentirali z »za butaste nas pa ne bodo imeli«. Zdi se, da je Lafarge Cement kljub temu, da so prejšnji lastniki potrpežljivo pripravljali teren za uvedbo sežiganja odpadkov, vendarle slabo preveril, na kakšen teren so spustili svoje lovce na dobiček. Rdeči revirji pač nikoli niso veljali za vodljive in ubogljive. Kljub vsem kazenskim ekspedicijam, ki so jih že in jih verjetno še bodo doživeli.

Pregled dogajanja in časovnica najpomembnejših uradnih postopkov v zvezi z delovanjem Lafarge Cementa

Beckov izvirnik je sicer izšel že leta 1986, v času torej, ko je trboveljska cementarna »poskusno« sežigala odpadke in so se oglašali prvi protestniki. Ti strokovne pomoči niso dočakali od državnih institucij, temveč od članov mariborske humanistične civilnodružbene pobude in posameznikov iz ljubljanskih okoljskih civilnih pobud. Leta 1998 je kljub nasprotovanju in utemeljenim pomislekom okoliških

prebivalcev cementarni uspelo dobiti lokacijsko dovoljenje za zamenjavo tehnološkega goriva: tako je na podlagi močno pomanjkljivega *Poročila o vplivih na okolje* in s pomočjo trboveljske Upravne enote in Ministrstva za okolje in prostor z mazuta prešla na premog. Jasno je bilo, da bi bila morebitna udeležba Zasavčanov v upravnem postopku zgolj motnja interesom kapitala. Ne čudimo se torej, da niti okoliškim krajanom niti sosednji občini Zagorje ob Savi ni uspelo pridobiti položaja stranskih udeležencev v postopku in da so bile vse pritožbe na ministrstvo zavržene. Tako je bila leta 2003, ko je bila trboveljska cementarna že v lasti Lafarge Cementa in ji je ARSO izdal dovoljenje za sežig 30660 ton nevarnih odpadkov, pot v Zasavje za francosko-slovenski sežigalniški vlak dobro utirjena, dodatno zastrupljanje Zasavčanov pa samo še vprašanje časa.

Toda zgodilo se je, da so ravno v tem času štiri trboveljske gospe v zrelih letih ugotavljale, da je »tega dost«. Pridobile so somišljenike in nastala je *Civilna iniciativa za zdravo okolje Trbovlje*. Pod njihovo peticijo proti sežiganju odpadkov v cementarni se je v kratkem času podpisalo 1231 občanov. Civilna družba je na takratnega ministra naslovila zahtevo za razveljavitev dovoljenja z utemeljitvijo in priložila podpise občanov. Ministrstvo za okolje in prostor (MOP) je odgovorilo, da razlogov za razveljavitev odločbe ni, in s tem svojim stališčem sprožilo nastanek še drugih aktivističnih skupin. Čez noč so nastajali grafiti, pamfleti, zataknjeni za vetrobranska stekla, ljudje so organizirano prižigali svečke pred občinska vrata, krožile so predstavitve problematike na digitalnih nosilcih ...

Vladnim in trboveljskim politikom se zadeva ni zdela vredna postanka in razmisleka. V letu 2004 so se priprave na sežiganje odpadkov nadaljevale. Cementarna je oddala vlogo za izdajo gradbenega dovoljenja za rekonstrukcijo kotlarne z ureditvijo deponije za lahko kurilno olje (LKO) in za ureditev deponije za goriva tehnološkega procesa (torej odpadke). UE Trbovlje položaja stranskih udeležencev v postopku ni priznala niti Občini Zagorje ob Savi niti 147 krajanom Ravenske vasi. Oboji so se pritožili in obema je MOP pritožbo zavrnilo ter s tem prebivalcem onemogočilo sodelovanje v postopku, katerega izid bi drastično vplival na njihovo zdravje. V postopek ni bil vključen niti en strokovnjak medicinske stroke, ki bi morebiti lahko izrazil kakšne pomisleke o vplivu na zdravje.

Po desetletjih zastrupljanja v okviru dovoljenih (a zato nič manj strupenih) mejnih vrednosti (in prek njih) je čez zasavsko mejo potrpežljivosti končno pljusnil zadnji val ogorčenosti, ki ga je povzročila brezbržnost lokalne in vladne politike. Konec leta 2004 je tudi uradno nastal *Eko krog, društvo za naravovarstvo in okoljevarstvo*. Najprej smo se dogovorili, da lahko za svoje delovanje uporabljamo prostore ene od trboveljskih krajevnih skupnosti. Toda lokalna trboveljska oblast je, sledeč miselnosti *L'etat c'est moi*, civilni pobudi kmalu odrekla gostoljubje. Zdaj je sedež Eko kroga v Ravenski vasi, ki spada v občino Zagorje ob Savi.

Leta 2005 je zaokrožila nova peticija in 11.794 prebivalcev Zasavja je s svojim podpisom izkazalo nasprotovanje projektoma sežiganja odpadkov v Cementarni Trbovlje in Termoelektrarni Trbovlje. Podpisi so bili Ministru za okolje in prostor

predani julija 2005. Učinka ni bilo zaznati.

Zasavčanom je bilo tako nesramno sporočeno, da je njihov upor vnaprej obsojen na neuspeh, saj na nasprotni strani stojijo interesi mednarodne korporacije, ki jo podpirajo »strokovnjaki« iz ARSO, MOP, potem nekaterih ustanov, ki so za denar pripravljene podpreti marsikaj, in, ne nazadnje, lokalna trboveljska oblast. Ministrstvo za zdravje je molčalo, resne raziskovalne ustanove pa se večinoma niso hotele vmešavati. Zasavčani so ostali sami in le redki so bili tisti, ki v Zasavju niso živeli, pa so o problemu vseeno spregovorili in protestirali.

Tudi nekateri Zasavčani, ki so vsak dan gledali in vohali oblake strupenega dima, valečega se iz cementarniških dimnikov, ki nas je dušil ter dolgoročno zastrupljal, so si zatiskali oči pred očitnim – tudi pred rezultati zdravstvenih študij, nekateri celo pred lastno boleznijo. Lažje kot prepoznati, da z lastno neaktivnostjo pripomoreš k slabšanju razmer, je namreč prevaliti krivdo na zunanje dejavnike, na katere menda ne moreš vplivati. Še lažje je, če ti pri tem asistira industrija, ki ti ob podpori znanosti in državnih ustanov za okolje ter ob kimanju lokalne skupnosti razloži, da mejne vrednosti niso presežene in da je zato vse v najlepšem redu. Lažje je verjeti industrijskim predstavnikom za stike z javnostjo. Lažje kot razmišljati, brskati, vedeti in ukrepati.

Promocijskim potezam Lafargea so nasledli celo posamezni zasavski šolniki: ti so za ceno ene malice ali reklamne čepice za učence svojim razredom namesto kritičnega mišljenja vtepali čredni nagon, z njimi so po cementarniškem kamnologu sadili drevesa in dovolili, da jim samooklicani cementarniški ekologi vcepljajo svoja prepričanja. Leta 2010 so zasavski pedagoški delavci na pobudo Gimnazije in ekonomske srednje šole Trbovlje vendarle stopili skupaj in množično podpisali peticijo, s katero so od pristojnih zahtevali, da sprejmejo ukrepe za vzpostavitev in ohranjanje ekološko neoporečnega okolja v Zasavju.

Ob podatkih o velikanskih izpušnih organskih snovi, težkih kovin, benzena in dioksinov iz cementarne v neprevetrene zasavske kotline so molčali tudi številni zasavski zdravniki. Promocijske poteze cementarne so namreč vključevale tudi različne donacije: tiste zdravstvene ustanove, ki so jih sprejele, so večinoma molčale. Finančna kriza je k sprejemu donacij in molku prisilila tudi številne športne organizacije, njihove člane in sorodnike. So pa na srečo svojo prisego drugače razumeli posamezni zdravniki in zdravstveni delavci, ki so se izpostavili in javno spregovorili o tem, kaj obstoječe in morebitno dodatno onesnaževanje pomeni za zdravje. Po njihovi zaslugi so se v kritičnem trenutku zasavski zdravniki in farmacevti vendarle organizirali in s pismom podpore v letu 2009 in nato še v letu 2014 odigrali eno ključnih vlog v boju za zdravo okolje.

Leta 2006 je Lafarge Cement na ARSO naslovil *Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za naprave, ki lahko povzročajo onesnaževanje okolja večjega obsega* in v letu 2007 vlogo dopolnil še z *Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za sežiganje odpadkov* in *Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za odstranjevanje odpadkov*. Občini Zagorje ob Savi ni uspelo pridobiti položaja stranskega

udeleženca v postopku, je pa to uspelo Urošu Macerlu, čigar posestvo sega na območje, ki bi bilo prizadeto v primeru pridobitve dovoljenj. Sledilo je desetletje zbiranja dokazov in utemeljevanja, zakaj bi sežiganje odpadkov v Zasavju ogrozilo zdravje prebivalcev. Ob tem je bila dragocena pomoč posameznikov iz zgolj dveh raziskovalnih ustanov – vse druge so izbrale bodisi molk bodisi drugo stran.

Leta 2008 je Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana objavil zaključno poročilo projekta *Od podrobnejše analize okolja in zdravja v zasavski regiji do odpravljanja razlik v zdravju*. V njem ugotavlja, da je tveganje obolenosti za rakom večje pri tistih Zasavčanih, ki živijo v območju do dveh kilometrov oddaljenosti od cementarne in termoelektrarne. Ista študija je tudi pokazala, da so kronične bolezni dihal pri otrocih na bolj onesnaženih območjih 2,5-krat pogostejše kot pri otrocih na manj onesnaženih območjih, da je umrljivost pred 65. letom starosti v zasavskih upravnih enotah višja kot v drugih upravnih enotah ljubljanske regije, da je tveganje prebivalcev in prebivalk statistične regije Zasavje, da bodo oboleli za katerokoli obliko raka, za 6 % večje od slovenskega povprečja.

Tabela 1 prikazuje uradne postopke, ki določajo usodo Zasavja od leta 2006 naprej. Teško je povzeti vse, zato navajamo le najpomembnejše.

Tabela 1: Pregled najpomembnejših uradnih postopkov od leta 2006 naprej

30. 10. 2006	Lafarge vloži osnovno vlogo za pridobivanje cementa, tj. Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za naprave, ki lahko povzročajo onesnaževanje okolja večjega obsega.
12. 7. 2007	Lafarge osnovno vlogo dopolni z Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za sežiganje odpadkov in Vlogo za pridobitev okoljevarstvenega dovoljenja za odstranjevanje odpadkov.
19. 5. 2008	ARSO izda dovoljenje za proizvodnjo cementa, zavrne pa vlogo za sosežig. Sledita dve pritožbi (stranskega udeleženca in Lafargea).
6. 8. 2008	MOP odpravi dovoljenje in ga vrne na ARSO v ponovno odločanje.
8. 4. 2009	ARSO izda dovoljenje za proizvodnjo cementa in za sosežig odpadkov. Sledi pritožba stranskega udeleženca.
9. 7. 2009	MOP odpravi dovoljenje in ga vrne na ARSO v ponovni postopek.
23. 7. 2009	ARSO ponovno izda dovoljenje za proizvodnjo cementa in za sosežig. Sledi pritožba stranskega udeleženca.
9. 10. 2009	Obvestilo MOP, da verjetno vendarle gre za »novo napravo«.

27. 11. 2009	MOP spet spremeni stališče glede statusa naprave in zavrne pritožbo.
30. 12. 2009	Vložena je tožba na Upravno sodišče.
17. 2. 2011	Sodba Upravnega sodišča, ki razveljavi dovoljenje in zadevo vrne na 1. stopnjo (ARSO).
8. 7. 2011	ARSO zavrne vlogo za izdajo dovoljenja. Sledi pritožba Lafargea.
17. 11. 2011	MOP zavrne pritožbo Lafargea.
22. 12. 2012	Ustna obravnava na ARSO.
14. 3. 2013	ARSO zavrne vlogo za izdajo dovoljenja. Pritožba Lafargea.
14. 6. 2013	Ministrstvo za kmetijstvo in okolje (MKO) odpravi odločbo ARSO in vrne na 1. stopnjo (ARSO).
20. 9. 2013	Pravno-informacijski center (PIC) in Focus, društvo za sonaraven razvoj, pridobita status stranskega udeleženca v postopku (po sodnem upravnem sporu).
3. 9. 2013	Lafarge umakne vlogo v delu, ki se nanaša na sosežig.
20. 1. 2014	ARSO izda dovoljenje za proizvodnjo cementa. Sledi pritožba Macerla, PIC-a in Focusa.
18. 4. 2014	MKO zavrne pritožbo Macerla, PIC-a in Focusa.
26. 5. 2014	Macerl, PIC in Focus vložijo tožbo na upravno sodišče, s katero izpodbijajo dovoljenje.
21. 8. 2014	Upravno sodišče s sodbo odpravi dovoljenje, zadevo pa z napotili vrne na 1. stopnjo. Lafarge še naprej uporablja sporen petrolkoks, inšpekcijske službe ga sicer obiskujejo, vendar ne naredijo nič.
9. 3. 2015	Inšpekcija pod novim vodstvom zaustavi delovanje cementarne.
2. 6. 2015	ARSO zavrže vlogo za izdajo dovoljenja.

Medtem ko tečejo uradni postopki, mi delamo ...

Začetna leta delovanja civilne družbe je zaznamoval velik rompompom – zbudili smo zanimanje javnosti in medijev. Ozračje, predvsem zasavsko, smo tako zelo naelektrili, da smo februarja 2005 v zagorskem Delavskem domu zlahka izvedli odmeven simpozij *Onesnaženost okolja v Zasavju in trajnostni razvoj*. Pri dogodku so sodelovala različna združenja, npr. čebelarji in gostinci. Dvorana je bila polna, dogodka so se *pro bono* udeležili nekateri zelo cenjeni predavatelji, prav tako brezplačno so pristopili tudi nekateri zasavski glasbeniki. Med drugim smo prebrali pismo podpore takratnega predsednika države dr. Janeza Drnovška, med udeleženci pa je bil tudi takrat povsem svež okoljski minister Janez Podobnik s svojo ekipo.

Upravičeno smo domnevali, da bo naša okoljska vojna trajala le nekaj mesecev. Žal ni bilo tako. Naelektrenost družbenega ozračja je počasi pojenjala, mi pa smo šele začeli dojemati prave razsežnosti pokvarjenosti, s katero imamo opravka. Čedalje bolj smo bili soočeni z močjo, ki jo lahko imajo nelegitimni in lažni znanstveni izsledki, kar je povzročilo, da so se naše vrste močno zreducirale – ostala je le še peščica izvorno aktivnih.

Sledili so številni dopisi na različne urade, predvsem tiste, ki so vezani na Ministrstvo za okolje, izjave za javnost, gradiva za tiskovne konference in ulične aktivnosti. Vse te dejavnosti pa so se vedno bolj kazale za slepe naboje. Odgovor nanje so namreč bile vedno nove (»znanstvene«) laži. Občutek, da bomo svojo okoljsko vojno izgubili, je bil čedalje močnejši. V tem ozračju, ko je kazalo vedno slabše in ko je izčrpanost vedno večja, je naslednji korak zatekanje k metodam, ki so se zdele še pred kratkim nepotrebne. Drugače povedano, ko te poskuša s pomočjo drugih zatreti tudi »znanost«, je provokacija tako močna, da nastane plakat *Dvoličnost zla*,¹ ki ga pošlješ na čim več naslovov. A tudi prah, ki ga je dvignil plakat, se je počasi polegel. Novih vprašanj, ki bi jih zastavljali različnim odgovornim za slabo stanje v Zasavju, je bilo čedalje manj (na stara smo dobili neživljenjske odgovore). Medijski interes je usahnil. Sledilo je vprašanje, kako ohranjati naelektrenost ozračja, in odločili smo se, da to storimo prek oblikovanja prodornih predstavitev, ki jih bomo pošiljali po elektronski pošti. Prvo predstavitev smo tako distribuirali novembra 2006, enajsto aprila 2011.² Predstavitve so sprožile veliko

¹ Na plakatu smo opozarjali, da vsa sponzorstva Lafarge Cementa v zadnjih letih niso odraz njihove skrbi za lokalno okolje ali dobrotelnosti, temveč metoda dobrikanja lokalni skupnosti, da bi le-ta postala slepa za sežiganje nevarnih odpadkov. Poudarili smo, da ne potrebujemo nagrad, temveč čist zrak. Na plakatu smo direktorja trboveljske cementarne, ki se po eni strani fotografira z nagrajencem likovnega natečaja za otroke, na drugi pa je odgovoren za zastrupljanje zraka v našem življenjskem okolju, postavili ob bok Adolfu Hitlerju, ki se kaže kot dobrotnik otrok, hkrati pa je bil odgovoren za trpljenja nepredstavljivega števila teh istih. V zvezi s tem plakatom je bil sprožen tudi pravni spor, sodišče pa je nazadnje odločilo v prid aktivistu Eko kroga. Plakat je skupaj s predstavitvijo takratnega položaja dostopen na naslovu <http://www.ekokrog.org/2009/03/19/zloraba-otrok/> (13. november 2015).

² Predstavitve so dostopne na spletni strani Eko kroga, prva na naslovu <http://www.ekok->

zanimanja in o njih so poročali številni novinarji. Med drugim so dosegle tudi to, da sta se kandidata za predsednika republike v letu 2007, dr. Danilo Türk in Lojze Peterle, na zadnjem predvolilnem soočenju morala izreči o svojih stališčih glede zasavske okoljske problematike.³ Enako se je ponovilo tudi pred naslednjimi predsedniškimi volitvami, vendar so na to vplivale tudi druge dejavnosti Eko kroga v vmesnem času, o čemer bo govor v nadaljevanju. Vendar v tistem trenutku niti izrekanje predsedniških kandidatov ni pomagalo. Širša javnost se je preprosto navadila, da ima Zasavje problem z onesnaženostjo, ki ga poskuša odpraviti peščica vztrajnih zanesenjakov, dlje od tega pa ni šla.

Zelo kmalu je bilo jasno, da je za preprečitev sežiganja odpadkov v cementarni ključen vstop v upravni postopek za izdajo okoljevarstvenega dovoljenja za Lafarge Cement. To je razumela tudi nasprotna stran. Zaradi koščka zemljišča na prvotno določenem vplivnem območju cementarne je v postopek uspelo vstopiti aktivistu Urošu Macerlu. Strokovno podporo in pomoč so mu zagotavljali Eko krog in odvetniške pisarne: najprej odvetniška pisarna Čeferin, pozneje Zidar-Klemenčič, trenutno pa Stušek. Macerla so med postopkom spoznali za motečega, saj bi utegnil preprečiti načrte Lafargea, zato so ga – poleg drugih sosedov, ki bi morebiti lahko prevzeli njegovo vlogo – poskušali izločiti, in sicer na podlagi »strokovnega« mnenja, s katerim so skrčili vplivno območje cementarne; to je po novem praktično sovpadalo z območjem znotraj tovarniškega zidu. Pozneje sta v postopek vstopili dve nevladni organizaciji, PIC in Focus.

Vzporedno z natančnim študijem zakonodaje, poročil institucij, vlog in mnenj same cementarne so se v organizaciji Eko kroga neodvisno odvijale tudi druge dejavnosti, s katerimi je civilna družba opozarjala na okoljsko problematiko v Zasavju. Zanimivo je, da so civilni družbi v boju za zdravo bivanje med prvimi prisluhnili in pomagali zasavski glasbeniki, ki so pozneje dobesedno odigrali pomembno vlogo na protestnem shodu v Ljubljani. Posebej za ta shod so se namreč pod imenom Združena zasavska godba zbrali člani zasavskih godb iz Hrastnika, Trbovelj in Zagorja, ki so nato skupaj z Orleki in 3000 Zasavčani vkorakali pred vladno poslopje. Tudi nekaj glasbenikov iz drugih delov Slovenije je odkrito podprlo zasavske aktiviste. Zgodaj so se gibanju pridružili tudi grafiki, oblikovalci, karikaturovski in drugi, ki so z vedno novimi izvirnimi izdelki zasavsko realnost predstavljali širši javnosti (različne karikature, plakati, fotografije priponek in tako naprej so dostopni na spletni strani Eko kroga). Sledili so športniki, ki so v prizadevanju za zdrav zrak za zdravega duha v zdravem telesu novembra 2009 s štafeto pretekli vso dolgo pot iz Trbovelj v Ljubljano. In še številni drugi.

rog.org/2006/12/07/da-ne-bo-kdo-rekel-da-ni-vedel/, enajsta na naslovu <http://www.ekokrog.org/2010/04/23/zrtvovanje-zasavja-se-nadaljuje/> (13. november 2015). Za deseto predstavitev glej prejšnjo opombo.

³ Posnetek soočenja je pod naslovom *Problem onesnaževanja* dostopen na <http://www.24ur.com/novice/slovenija/soocenje-kdo-ima-vec-zaslug.html> (13. november 2015).

Najprej je bil junija 2009 organiziran protest Za zdravje za Zasavje pred sedežem ARSO, ki je dva meseca pred tem Lafarge Cementu izdal sporno dovoljenje za sosežiganje nevarnih odpadkov, s tem pa tudi podelil mandat za večkratno presejanje izpustov, ki jih imajo sežigalnice. V pozivu smo opozorili, da nepreventne doline ob sežiganju sto ton odpadkov na dan nimajo nikakršne prihodnosti ter da ARSO pri izdaji dovoljenja ni upošteval mnenja strokovnjakov in skrb zbudajočih rezultatov znanstvene raziskave o zdravju v Zasavju.⁴ V tem času se je začelo tudi sodelovanje z Urdom varuha za človekove pravice. Krajanje so postajali čedalje bolj ogorčeni in drzni. Nekega dne se je pred vrati cementarne znašel celo kup gnoja. Junija 2010 smo protestirali, ko sta trboveljski župan in generalni direktor Lafarge Cementa na parkirišču pri cementarni simbolično sadila drevesa. Mesec dni pozneje so razburjeni Zasavčani sedli na cesto v Bevškem in tako od takratnega premierja Boruta Pahorja izsilili obljubo za sestanek. Sestanka ni bilo in protesti so se nadaljevali. Pri tem je bil najodmevnejši protest *Dost' mamo!*, ki smo ga aktivisti Eko kroga skupaj s Civilno iniciativo Trbovlje in Občino Zagorje ob Savi pred vladnim poslopjem organizirali novembra 2010.⁵ Pred tem smo organizirali mobilizacijski koncert in na dan protesta iz Zasavja prenesli Štafeto norosti. Uspešen protest najprej ni sprožil reakcij, zato so Zasavčani deseti dan, ko je potekel čas za izpolnitev naše zahteve po koncu sežiganja odpadkov, pred cementarno prižigali sveče. Devetega decembra 2010 je skupina Zasavčanov s somišljeniki iz Ljubljane opozorilno protestirala tako, da je s počasno vožnjo skozi krožišče blokirala promet pri ljubljanskih Žalah. Končno so sledile reakcije nekaterih odgovornih: imeli smo sestanek na MOP, pozneje pa z ministrom tudi v Trbovljah, od premierja smo prejeli vabilo na sestanek z njim.

V prvem četrtletju 2011 je bilo razveljavljeno okoljevarstveno dovoljenje za sežig odpadkov, vendar se je kaj kmalu odprla nova fronta: sredi februarja smo izvedeli, da namerava vlada podpisati sporazum strateškega partnerstva s Francijo. Lafarge je ponovno zagnal peč in začel s sežiganjem, zato so Zasavčani ponovno protestirali, tokrat pred francoskim veleposlaništvom. S plakatom, na katerem slovenska kokoška »leze v rit« francoskemu petelinu, in navidezno okrvavljeno krsto smo opozorili, da takšen sporazum za nas ni sprejemljiv, saj prinaša brezup, bolezen in smrt. Tovrstne dejavnosti Eko kroga so se nadaljevale tudi v prihodnosti. V veliki meri so bile vezane na dogajanje z uradnimi postopki, del katerih so aktivisti Eko kroga oz. sam Eko krog, hkrati pa se je Eko krog začel širše povezovati z različnimi okoljskimi in drugimi pobudami. Aktivisti smo bili gostje na številnih okroglih mizah in sodelovali pri zelo različnih akcijah, na katerih smo odpirali vprašanja

⁴ Poziv je dostopen na <http://www.ekokrog.org/2009/06/18/protestni-shod-v-ljubljani/> (13. november 2015).

⁵ Poziv na protest je dostopen na <http://www.ekokrog.org/2010/10/31/novembrski-protest-pred-vlado-rs/> (13. november 2015).

zdravega in neoporečnega življenjskega okolja in moči kapitala.⁶

Eko krog torej nikoli ni in nikoli ne bo samo mirno sedel in čakal. Prvič zato, ker vemo, da nam lahko uspe le z vztrajnostjo in nenehnim preverjanjem obstoječih pravil – ta niso nič naravnega, temveč jih v svojo korist pišeta kapital in njegova vazalska politika. Naša naloga je, da pravila natančno spremljamo in opozarjamo na naključne ali načrtne napake, ki vodijo v poslabšanje bivalnega okolja. Drugič zato, ker vemo, da je resnica na naši strani; ker gre za naše zdravje in naša življenja. In tretjič zato, ker vemo, da moramo nenehno graditi moč civilne družbe. Nihče ne bo ničesar naredil namesto nas, sami pa lahko naredimo vse.

Odzivi Lafarge Cementa na aktivnosti civilne družbe

Lafarge Cement in drugi zagovorniki sežiganja v tem času niso stali križem rok. Naj za začetek zgolj naštejemo nekatera od njihovih dejanj, ki kažejo, kako daleč so pripravljeni iti, da bi (tudi prek spretnega in natančnega piara) zakrili razsežnosti onesnaževanja, ki ga povzročajo, oziroma (tudi prek odvetniških družb) utišali tiste, ki o njem govorijo.

Med zanimivejše podvige zagovornikov sežiganja in nekaterih drugih udeležencev spadajo: izvajanje neakreditiranih meritev izpustov; popraviljanje emisijskih tabel na ARSU; napačno seštevanje; pošiljanje smučarskih zemljevidov v gradivu za ARSO; obisk francoske veleposlanice pri zagorskem županu; izginotje podatkov meritev izpustov snovi v zrak zaradi »premalo prostora za shranjevanje na disku«, čeprav so bile datoteke dovolj majhne, da bi jih lahko shranili na manjši ključek; ilegalne gradnje naprav za ravnanje z odpadki; spreminjanje statusa naprav iz novih v stare in nazaj; neupoštevanje izdanih inšpekcijskih odločb; srečanja inšpektorjev z odvetniki cementarne; popravki vplivnega območja cementarne na meje njene dvorišča, da bi tako iz postopka izločili stranske udeležence; zamolčanje, da v bloku nasproti cementarne živijo ljudje; osebne grožnje aktivistom; tožbe aktivista; prijave novinarjev na novinarsko razsodišče; poskus odvoza merilne naprave iz Ravenske vasi. Posebej omenjamo tudi spremembo *Uredbe o emisiji snovi v zrak iz nepremičnih virov onesnaževanja*, ki je v povezavi z izdajo *Odloka o načrtu za kakovost zraka na območju Zasavja* dvojcu z znanim krmarjem omogočila izdajo enega od okoljevarstvenih dovoljenj za Lafarge Cement. Žal ta divja vožnja po brzicah *Zakona o varstvu okolja (ZVO)* še ni končana. Jeseni 2015 je namreč MOP pripravilo nov predlog sprememb ZVO. Menimo, da gre za nov poskus, da bi skozi stranska vrata omogočili delovanje industriji, ki ne dosega evropskih standardov⁷, in zmanj-

⁶ Za pregled dogodkov glej naš arhiv na www.ekokrog.org.

⁷ Glej *Primerjalno tabelo izpustov*, dostopno na <http://www.ekokrog.org/2011/05/17/primerjalna->

šali vpliv prizadete javnosti ob izdajanju okoljevarstvenih dovoljenj.

Delovanje Lafarge Cementa je zelo tipično za neokolonialna razmerja moči, katerih značilnost je pogosto izvažanje okoljske krize oziroma neželenih posledic, ki jih imajo nekatere industrije. Umazan kapital namreč najprej dobro prouči okolje, v katero namerava »investirati«. Recept za izbiro primerne lokacije, ki ga izkušeni iskalci seveda dobro poznajo, je relativno preprost: okoliško prebivalstvo se mora predvsem soočiti z dovolj veliko brezposelnostjo. Ta odžene perspektivne, zato je povprečna izobrazba v takšnih krajih praviloma nižja od nacionalne. Socialna slika je logično slaba. Pogosto se kot pomemben dejavnik pri odločanju pokaže relativno visoko število prišlekov, saj investitor računa na to, da mobilnejši del prebivalstva ne bo imel izrazitega odnosa do okolja. Eden ključnih dejavnikov je tudi to, da je območje ob njihovem vstopu že okoljsko degradirano.

Investitor takoj na začetku poskrbi za svojo omreženost in vpletenost v lokalne družbene strukture. Predstavlja se za okoljsko ozaveščenega prinašalca služb. V našem primeru so se kmalu po prihodu Lafargea pojavili veliki plakati, ki so poudarjali, da je podjetje okolju prijazno, časopisi pa so bili polni reklamnih oglasov, ki so sporočali, da pri Lafargeu gojijo visoko raven okoljske ozaveščenosti. Za zaželen videz so začeli celo urejati okolico tovarne, sadili so rože in okrasna drevesa. Da bi bili čim bolj prepričljivi, so organizirali dneve odprtih vrat, kjer so še posebej razkazovali nadzorno sobo in čistilno napravo ter poudarjali, da jih nadzorujejo akreditirane in certificirane ustanove ter da je njihovo delovanje podrejeno strogi zakonodaji. Odgovorni so želeli zbuditi občutek, da je skrb odveč, da je delovanje tovarne varno, nadzor nad njimi pa izjemno strog.

Še posebej se posvečajo premišljeno izbranim ciljnim skupinam. Te lahko v grobem delimo na dve ravni: državno in lokalno. Sestajajo se s samim političnim vrhom: vladnimi predstavniki, ministri, poslanci, Ministrstvom za okolje in prostor; z ARSO in inšpekcijami. Za pogovore in dogovarjanje najamejo najboljše lobiste (npr. Francija Zavrla in Andreja Drapala) ter najdražje agencije za odnose z javnostjo (Imelda, Pristop) in odvetnike (Aleš Rojs). Obiskali so tudi francosko veleposlanico, z vrhom Lafargea pa se je na svojih obiskih v Franciji sestajal tudi nekdanji premier Borut Pahor.

Na lokalni ravni se Lafarge intenzivno posveča lokalnim oblastem. Komisija za preprečevanje korupcije je leta 2009 proučevala prijavo zoper trboveljskega župana Bogdana Baroviča zaradi suma korupcije v zvezi z donacijami cementarne trboveljski občini in prenovo pokritega plavalnega bazena v zameno za pomoč pri pridobivanju okoljevarstvenega dovoljenja za sežig odpadkov. Komisija je sicer ugotovila utemeljen sum, vendar na koncu iz tega ni bilo nič, z razlago, da ni prišlo do dejanske transakcije. Nekateri vodilni v tovarni so bili zelo aktivni tudi v lokalni politiki, kar pomeni, da imajo dovolj moči za ustoličenje župana, ki bi mu

-tabela-izpustov/ (8. december 2015).

interes tovarne pomenil več kot neoporečno in zdravo okolje. Kandidati, zaposleni v vodstvu cementarne, so v zadnjih letih kandidirali za mesto poslanca in župana, kjer bi še lažje vplivali na predpise, ki bi tovarni omogočali sežig odpadkov. Lahkota, s katero se ljudje prepustijo takšnemu delovanju, je zastrašujoča.

Posebno pozornost pri Lafargeu namenjajo vrtcem, šolam, športnim in kulturnim društvom ter bolnišnici. V šolah in vrtcih organizirajo in sponzorirajo različne natečaje. Višek cinizma je, da so celo prevzeli vlogo poučevalcev o ekologiji: otroci v Lafargeovem kamnolomu sadijo drevesa, ki jih nato posvojijo. Otroški oddelek bolnišnice in porodnišnica sta naslednja od njihovih fokusov, donirali pa so tudi nakup reševalnega vozila. Med športnimi društvi najizdatneje podpirajo nogometno in plavalno, pomoči pa ne odrečejo tako rekoč nikomur, ki prosi za donacijo.

Vsa ta dobrodelnost bi bila same hvale vredna, če ne bi bila plačana z inhaliranjem izpustov iz Lafargeove tovarne. Lafarge si skorajda ves čas prizadeva za pridobitev dovoljenja za sežiganje odpadkov, kar bi podjetju, ki poleg vsega tudi nenehno zmanjšuje število zaposlenih, prineslo milijonski dobiček. Donacije pač izgubijo svoj čar, ko veš, da jih bosta okolje in prebivalstvo več kot preplačala: noben denar ne more poplačati zastrupljanja okolja z najnevarnejšimi strupi! Zdravniki, učitelji, športniki, kulturniki in lokalni politiki so tisti, ki bi se morali prvi upreti takšni navidezni dobrodelnosti in izsiljevanju. Donacije pa imajo v okolju, kjer je gospodarstvo šibko, dvojni učinek. Z njimi se kupujeta mir in potrpljenje prebivalcev ter pridobiva moč tovarne. V upravnih odborih društev po navadi sedijo sposobni lokalni vplivneži. Vpliv donacij sega daleč tudi zato, ker jih podpirajo družine otrok, katerih klubi so sponzorirani. Učinek donacij bolnišnici, šolam in vrtcem je prav tako zelo širok, še zlasti če za njim stoji močna služba za stike z javnostjo, ki to dobrodelnost nenehno poudarja. Lafarge za promocijo izdaja tudi svoj časopis, ki ga brezplačno pošilja v vsa zasavska gospodinjstva.

O tem, zakaj je vloga plačane znanosti največja bolečina te zgodbe: širši razmislek o pomenu boja proti degradaciji okolja v Zasavju

Boj proti onesnaževanju Lafarge Cementa je po eni strani izjemno zapleten, po drugi pa tudi izjemno poučen. Menimo, da bi lahko bilo poznavanje tega boja pomembno za druga podobna gibanja, ki se skušajo v svojem kraju zoperstaviti okolju in zdravju škodljivim projektom.

V zasavskem primeru je bil za številne največje razočaranje način delovanja znanstvenih in strokovnih služb, ki bi morale stopiti na stran resnice, pa tega niso storile. Izkazalo se je, da plačana znanost v premnogih primerih ni samo neživljenjska, temveč celo protiživljenjska. S tem dejstvom so se številni soočili že na

začetku našega upora, ko so ugotavljali, da je nekorektno delovanje znanstvenih institucij prej pravilo kot izjema. Civilna družba je na to opozorila že leta 2005 in nato še posebej leta 2007.⁸ Nesprejemljivo je, da je plačana znanost že leta 1988 z brezbržno lahkostjo zatajila, da pri sežigu emajlov nastajajo izpusti težkih kovin; sežig je bil zanje sporen le zaradi prekoračenih izpustov žvepovega dioksida (SO₂). S prav takšno brezbriznostjo je Envita deset let pozneje »ugotovila« in zatrdila, da je zamenjava tehnološkega goriva z mazuta na premog (petrolkoks) povsem sprejemljiva, Sint pa je še nekaj let zatem z enako zaničujočim odnosom izdelal sramotno *Presoja vplivov na okolje (PVO)*. Avtorja tega PVO sta pozneje v Trbovljah na ustni obravnavi za postopek zamenjave tehnološkega goriva zavrnila vse zdravorazumske pomisleke in trdila, da so raziskavo opravile in rezultate »podale strokovne in za zadevno problematiko pooblaščen ustanove«. Pogovora o legitimnosti teh ustanov ni bilo. Lahko bi našli še veliko primerov. Včasih so odgovorni pozabili kaj sešteti in niso upoštevali vsote rakotvornih snovi v okolju, ampak samo posamezne postavke; dovolili so dvajsetkrat večje izpuste TOC (skupni organski ogljik), kot bi jih sicer dovoljevala zakonodaja, in trdili, da le-ta izvira iz same surovine; uporabljali so za to geografsko območje neprimerne modele širjenja onesnaženja; javnosti so skrivali podatke iz merilnih postaj; prispevek Lafarge Cementa k izpustom snovi v zrak so ocenjevali v času, ko cementarna sploh ni delovala, itd.

Včasih je znanost svojo nalogo opravila korektno. Tu lahko na primer omenimo študijo ERICa iz leta 2001, analizo zdravstvenega stanja v občini Zagorje ob Savi, ki jo je opravil ZZV Celje, in študijo *Zdravje za Zasavje*, ki jo je izdelal ZZV Ljubljana. Včasih se ne moremo izogniti občutku, da je korektnost znanosti oziroma inštitutov in služb, ki jo predstavljajo, odvisna od koristi oziroma škode, ki bi jim jih lahko prinesle določene znanstvene ugotovitve. Vprašanje plačnika raziskav je pri tem zelo pomembno. Tako sta nas nekorektnost in prirejanje rezultatov nekaterih znanstvenih institucij pripeljala do tega, da danes iz samozaščite pogosto dvomimo tudi o ravnanju tistih, ki svoje delo opravljajo dobro. Nikoli namreč ne vemo, ali je neki inštitut delo opravil korektno le zato, ker mu to ni škodilo, oziroma kako ga bo opravil prihodnjič, ko bo naročnik raziskave Lafarge.

Prav zato je naš primer treba vzeti kot svarilo. Spoznali smo, da inštitutom ne moremo zaupati na slepo in da je treba njihovo delo nenehno preverjati. Ne dovolimo si, da nam neznanci določajo, kako onesnaženo in umazano je lahko naše okolje. Prebivalci Zasavja nimamo nikakršnega interesa, da bi lagali. Kot kažejo primeri, je tudi določitev dovoljenih vrednosti slepa za zdravje ljudi – če je takšna politična volja, potem se lahko te vrednosti poljubno večajo, ne glede na znanstvena in strokovna dognanja. Zato smo se bili prisiljeni začeti boriti tudi na tej ravni.

⁸ Glej na primer predstavitev *Znanost – rabelj Zasavja: Kako je Elektroinštitut Milan Vidmar (EIMV) ugotovil, da prekomerno onesnaževanje zraka s strani Lafarge Cementa seže največ do razdalje 500 metrov od dimnika* s 13. decembra 2007. Predstavitev je dostopna na <http://www.ekokrog.org/2007/12/18/znanost-rabelj-zasavja/> (13. november 2015).

Ni torej dovolj, da nasprotujemo umazanemu kapitalu, ki s svojimi dejavnostmi uničuje okolje, in državnim institucijam, ki jim dajejo blagoslov za to, prav tako moramo graditi svojo ekspertizo. Graditev nasprotne ekspertize se je pokazala za izjemno pomembno pri argumentiranju našega boja. Učimo se o vplivu posameznih snovi na zdravje in okolje, o imisijah in emisijah, o meritvah, modeliranju, geografiji, pravnih in upravnih postopkih, zakonodaji in njenem sprejemanju, o delovanju evropskih organov in varuhinje, in ne nazadnje o tem, kaj lahko pričakujemo od vladnih in pariarovskih služb. In beremo o bojih naših tovarišev in za naše tovariše pišemo o svojem boju.

Vloga znanosti pri oceni tveganja za prebivalce – praktični primer z dioksini

Po mnenju WHO je še sprejemljiva količina dnevnega vnosa dioksinov 1–4 pg/kg telesne teže. Vprašanje, kako je sploh lahko kakršenkoli vnos strupa v telo sprejemljiv, pustimo za dobro primera vnemar. Prav tako se ne bomo poglobljali v vprašanje, ali se mora tarčna oseba, če sploh ve, da to je, s to oceno strinjati ali ne. Raje se posvetimo podatkom: junija 2007 so izpusti dioksina iz cementarne znašali 232.800 ng/dan. Ta količina izpustov bi pomenila »sprejemljivi« dnevnii vnos za 0,83 do 3,32 milijona odraslih oseb s težo 70 kg. Ni treba omenjati, da je Zasavcev neprimerno manj. Res je sicer, da vsi izpusti človeških receptorjev ne dosežejo takoj, vendar pa gre za biološko obstojne in nerazgradljive spojine, ki se kopičijo v procesu prehranjevalne verige in so že v izjemno majhnih količinah velik biološko toksičen potencial. Po mnenju izdelovalcev strokovnega mnenja za cementarno so bili izpusti dioksinov in furanov ocenjeni kot majhni in v okviru mejnih vrednosti.

Postavljanje mejnih vrednosti emisij snovi v zrak s kompromisi – praktični primer z benzenom

Krajani Ravenske vasi so pred časom na Ustavnem sodišču neuspešno iskali svojo pravico v zvezi z dovoljenimi mejnimi vrednostmi izpustov benzena iz cementarne. Od nekod je namreč prišel namig, da naj bi bilo v Zasavju veliko primerov levkemije in da bi znala biti kakšna povezava z benzenom. Vlada RS je na Ustavno sodišče RS posredovala svoje mnenje, v katerem je med drugim zapisala: »Mejne emisijske vrednosti so kompromis med tehnološkimi in ekonomskimi zmožnostmi ter nevarnostmi, ki jih določena vrednost predstavlja za zdravje ljudi«. V danem primeru je nekaj zaporednih kompromisov žal pripeljalo do očitnega in neposrednega ogrožanja zdravja ljudi. Konsenz v zdravstveni stroki je, da je benzen kancerogen prve nevarnostne skupine in da varna meja izpostavljenosti zanj ne obstaja. Kompromis je torej že vsakršna (splošna) uredba, ki izpuste benzena sploh dopušča. Ta kompromis pa omogoča nove: benzen je v okoljski zakonodaji izpadel iz prve nevarnostne skupine in posledično se je zvišala meja dovoljenih emisij (1 mg/m³). Vendar to še ni konec. Za cementarne velja posebno pravilo, ki je posledica še enega kompromisa: mejne vrednosti so zanje

postavljene na 5 mg/m^3 . Tako so do industrije, za katero so značilni velikanski pretoki odpadnih dimnih plinov, dovoljene mejne vrednosti najprijaznejše. Vprašanje, ki sledi, je morda neumno, vendar nanj napeljujejo vsi ti kompromisi: ali so ekonomske koristi, ki jih prinaša cementarna, res tolikšne, da se zaradi njih zmanjša nevarnost, ki jo za zdravje pomeni neka rakotvorna substanca? Ali se potem ta substanca odloči, da bo postala manj rakotvorna? Teoretično lahko cementarne namesto 1 kg/leto (kar bi bilo dovoljeno po zdravstveni plati) emitirajo 9100 kg benzena na leto. Tolikšna doza rakotvorne snovi (tudi če bi bila edina, ki se emitira v tej dolini, pa je le ena izmed mnogih) je tako rekoč obsodba sosedov na levkemijo, limfom ali katero od drugih obolenj, ki jih dokazano povzroča benzen. Pri tolikšni količini benzena je tako rekoč nemogoče, da bi benzenu kdorkoli od prebivalcev v okolici lahko uspešno ubežal.